

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.2

БАХЧЕВ К.В.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ**

Статтю присвячено висвітленню деяких аспектів розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Розглядаються першочергові слідчі (розшукові) дії, а також діяльність слідчого під час їх проведення під час розслідування досліджуваного виду злочинів.

Ключові слова: хуліганство, тактичні операції, слідчі (розшукові) дії, неповнолітній.

Статья посвящена рассмотрению некоторых аспектов расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними. Рассматриваются первичные следственные (розыскные) действия, а также деятельность следователя во время их проведения при расследовании исследуемого вида преступлений.

Ключевые слова: хулиганство, тактические операции, первичные следственные (розыскные) действия, несовершеннолетний.

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of the hooliganism. The urgent investigating acts are examined, and the activity of the investigator by carry out urgent investigating acts by the investigation of the hooliganism is examined too.

Key words: hooliganism, tactical operations, urgent investigating acts, investigating acts.

Вступ. Провадження по фактах хуліганства, вчиненого неповнолітніми, вимагає від працівників правоохоронних органів швидкого та ефективного реагування на ситуації, що склалися під час нього. Водночас на початковому етапі важлива роль відводиться проведенню слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється тим, що під час їх проведення збирається орієнтуюча інформація для висунення версій, розшуку злочинців, визначення напрямків подальшого розслідування. Тому не дарма в окремих методиках розслідування злочинів розглядаються особливості проведення слідчих (розшукових) дій початкового етапу.

Загалом, слідчі (розшукові) дії у своїх роботах розглядали такі науковці, як: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, А.В. Іщенко, В.К. Лисиченко, М.В. Салтєвський, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблокова та інші. Їх проведення під час розслідування хуліганства досліджували: Л.Ш. Берекашвілі, М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.П. Власов, М.М. Єфімов, В.І. Захарєвський, А.О. Крикунов, М.І. Порубов та інші. Але потрібно зазначити, що наше дослідження є комплексним підходом до визначення слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, а також визначення дій слідчого щодо їх проведення.

Результати дослідження. Як ми зазначали, початковий етап розслідування хуліганства досліджували різні науковці. Кожен з них виділяв певні слідчі (розшукові) дії (далі – СРД). Так, В.П. Власов виділяв початкові дії: затримання та особистий обшук підозрюваного, огляд місця

події, огляд і вилучення предметів, освідування потерпілого, обшук, допит потерпілих та свідків [1, с. 121–130]. А вже М.І. Ніколайчик виокремлював такі слідчі дії початкового етапу розслідування хуліганства: огляд місця події, затримання підозрюваного, обшук, освідування, допит потерпілого [9, с. 5–15]. В свою чергу, серед них М.М. Єфімов розглядає наступні: огляд, освідування, допит потерпілих та свідків [4, с. 104].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити, що на початковому етапі розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зазвичай проводяться наступні слідчі (розшукові) дії: огляд місця події проводився у 61%, освідування – 79%, допит потерпілих та свідків – 100%, допит підозрюваного – 51%, одночасний допит раніше допитаних осіб – 21%. З огляду на зазначене нами було вирішено серед числа першочергових слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, виділити наступні:

1. Огляд місця події.
2. Освідування.
3. Допит потерпілого та свідків.
4. Одночасний допит раніше допитаних осіб.

Щодо поняття огляду місця події, то О.М. Васильєва вказує, що «це слідча дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні і фіксації слідчим чи дізнавачем обстановки місця події, а також у виявленні, фіксації, вилученні слідів і речових доказів для встановлення в можливих межах характеру й обставин події і винних осіб» [8, с. 253]. Ми погоджуємося з думкою М.П. Хилобока, який розглядає його як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим місця події з метою вивчення, фіксації, вилучення й дослідження слідів злочину та інших речових доказів, висунення й перевірки версій про подію злочину, його механізм, учасників, а також для вирішення питань, що можуть мати значення для справи [13, с. 251].

Визначена СРД є терміновою, винятковою та незамінною. Респонденти в 81% випадків характеризують її як найбільш ефективну процесуальну дію, отримані відомості під час її проведення – як джерело інформації для висунення версій та проведення подальших процесуальних дій (79%).

Під час огляду місця події працівники Національної поліції України повинні визначити механізм події, виявити очевидців події та ознаки зовнішності неповнолітнього хулігана. Крім того, необхідно виявити та вилучити сліди вчинення хуліганства, а також висунути версії щодо подальших СРД, НСРД, процесуальних дій та інших заходів.

Огляд місця події, як зазначає А.О. Крикунов, «<...> набуває особливого значення при розслідуванні хуліганських дій, що в будь-якому випадку залишили певні сліди на матеріальних об'єктах: пошкодження телефонів-автоматів, розбиття скла на вікнах та вітринах, глум над пам'ятниками, написання нецензурних написів на парканах та стінах будівель тощо» [6, с. 20].

Під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, важливо визначити об'єкти огляду. Адже перед слідчим постає завдання встановити, які предмети, речі, сліди належать до даного злочину і можуть мати доказове значення. На думку А.А. Леві, ці об'єкти окреслюють перебіг вирішення завдань огляду [10, с. 165], основними з яких у досліджуваних кримінальних провадженнях є:

- встановлення часу вчинення передбачуваного злочину, часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події;
- визначення місця вчинення злочину;
- встановлення потерпілого, даних, що характеризують його особу;
- встановлення осіб, які вчинили хуліганство;
- визначення мотивів і цілей злочину;
- встановлення способу і знарядь вчинення хуліганства;
- встановлення предметів, що зникли (які віднесли злочинці);
- виявлення шляху підходу й відходу злочинців із місця події;
- виявлення шляхів підходу потерпілого;
- встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях.

Велике значення має діагностичний розбір слідів, зібраних під час проведення СРД. Це необхідно для визначення інформації, яка може зорієнтувати слідчого у встановленні окремих напрямків розслідування, зокрема: 1) способу вчинення правопорушення; 2) ознак зовнішності неповнолітнього хулігана та напрямків його пошуку за «гарячими» слідами; 3) кола очевидців події, яких потрібно перевірити та опитати.

Також важливим аспектом огляду місця події під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є визначення його тактики. Наприклад, М.В. Салтевський запропонував класифікацію методів огляду за послідовністю, залежно від використовуваних засобів дослідження, яка містила лише рекомендації щодо способів пересування під час огляду: ексцентричний спосіб – рух по спіралі від центра до периферії; концентричний – рух від периферії до центра; фронтальний – дослідження об'єктів, розташованих на одній лінії; секторний – вивчення території по секторах; вузловий – об'єкт поділяється на ділянки, вузли, квадрати [11, с. 236–237]. А вже І.Н. Якимов переконував, що оглядати обстановку місця події варто від периферії до центра, передусім, треба оглянути і вивчити оточення (місцевість, приміщення), шляхи до нього, входи й виходи, а вже потім переходити до головного предмета огляду [14, с. 79]. Протилежну пропозицію, відповідно до якої огляд місця події необхідно робити від центра до периферії, висловлював С.О. Голунський [3, с. 165]. На нашу думку, огляд місця вчинення хуліганських дій необхідно проводити від периферії до центру.

Під час огляду місця події можливо попередньо досліджувати виявлені сліди злочину для одержання орієнтуючої інформації. У більшості випадків, хоча й не можна вказати точне місце вчинення злочину, можливо визначити приблизні місця, де залишилися речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (одяг, взуття злочинців) походження.

Також важливою є необхідність збирання всієї можливої орієнтуючої інформації. До неї необхідно віднести: записи з камер спостереження банків, магазинів, інших установ; записи з відеореєстраторів автомобілів, що знаходились на зупинках у районі вчинення хуліганських дій. Означені відеоматеріали допомагають у з'ясуванні ролі кожного з учасників у вчиненому діянні, встановити дії неповнолітнього до, під час і після його вчинення, розкрити ймовірні зв'язки неповнолітнього з іншими учасниками події.

Отже, огляд місця події є першочерговою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Свочасність та ретельність його проведення забезпечує подальший етап розслідування великою кількістю доказової інформації.

Під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, особливе значення надається освідчуванню учасників цієї події. Так, освідчування неповнолітнього проводилось у 67% вивчених кримінальних проваджень, за якими підозрювані були затримані на місці вчинення злочину. Окрім того, освідчуванню підлягали і потерпілі (48% випадків), адже під час учинення хуліганських дій нерідко мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

Доречно звернутися до роботи С.О. Сафронова, який зазначив, що «<...> під час розслідування кримінальних справ про тілесні ушкодження завжди рекомендується проводити освідчування підозрюваного, потерпілого і, в окремих випадках, свідків-очевидців. Це пояснюється тим, що в процесі розслідування ймовірність необхідності встановлення факту бійки, необхідної оборони, для даної категорії справ велика» [12, с. 14]. Наведені С.О. Сафроновим моменти тісно переплітаються з розслідуванням хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Адже ознаки слідів на тілі з часом змінюються, існує самоушкодження підозрюваних з різних мотивів і, взагалі, в деяких випадках – неможливість встановити, хто із задіяних осіб є хуліганом, вказують на необхідність термінового проведення освідчування на початковому етапі розслідування.

Важливість проведення освідчування неповнолітнього полягає в тому, що воно надає слідчому змогу безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення.

Однією з особливостей проведення освідчування є те, що це – одна з тих слідчих дій, які проводяться за допомогою спеціаліста. Саме тому для участі в освідчуванні доцільно запросити лікаря. Освідчування допомагає вирішити питання про необхідність призначення судово-медичної експертизи. Як вже зазначалось, одночасно з освідчуванням доцільно провести огляд одягу та взуття підозрюваних, тому що на них іноді залишаються плями крові, сліди бруду, сліди знарядь, які застосовувалися хуліганом під час скоєння злочину. Лікар-спеціаліст, про що зазначають В.В. Войченко, М.Д. Мішалов, К.М. Пантелєєв, надає допомогу у виявленні, закріпленні та вилученні доказів, звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням доказів, дає пояснення з приводу виконуваних ним дій [2, с. 51].

Розглядаючи допит потерпілого та свідків, одразу слід зазначити, що допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої збирається інформація під час розслідування. Взагалі, допит можна визначити, про що наголошує В.А. Журавель, як «процесуальну дію, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отри-

мання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі» [7, с. 252].

Проведеним анкетуванням співробітників слідчих підрозділів встановлено, що допитам потерпілих від злочинів по досліджуваній категорії кримінальних проваджень визначено як джерело, з якого найчастіше отримується інформація для висування версій щодо особистості злочинців та проведення слідчих (розшукових) дій у 39% випадків. Окрім того, допит потерпілих визначався найбільш ефективною слідчою (розшуковою) дією під час розслідування 69% опитаних.

Після вільної розповіді слідчий повинен поставити особі запитання відповідно до суті справи. Необхідно уважно і чуйно стежити за психологічним станом свідка, за його поведінкою. Також у процесі допиту свідка важливо встановити, яка була поведінка потерпілого чи потерпілих, а конкретно – чи не спровокували вони хуліганські дії своєю поведінкою.

У свою чергу, допит підозрюваного є одним із найскладніших. Це пояснюється тим, що слідчий володіє значно меншим обсягом інформації, аніж підозрюваний; більше того – така інформація має фрагментарний характер. Обов'язковою умовою успішного проведення допиту підозрюваного є вивчення матеріалів кримінального провадження. Аналізу підлягають дані, як зазначає А.О. Крикунов, що містяться як у протоколах слідчих дій, так і в інших матеріалах справи. Це дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності й суперечності під час розслідування та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення [6, с. 25]. Невиконання зазначеної умови може вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність розслідування та викликати необхідність проведення додаткових, повторних допитів, а також одночасних допитів двох або більше осіб.

У своєму дослідженні М.М. Єфімов виділяє такі обставини, які необхідно встановити під час допитів підозрюваних:

- дані про підозрюваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіта, місце роботи, заохочення, стягнення, судимості і т.п.;
- чи знайомий він із потерпілим і які має з ним стосунки;
- чи виникали конфліктні ситуації; що відомо підозрюваним про потерпілого, який він чинив опір та ін.;
- які конкретно хуліганські дії було ним учинено, за яких обставин, мотивів та з якою метою;
- умисел хуліганських дій, тобто яка переслідувалася мета, і як оцінюють правопорушники свої дії, що примусили до їх вчинення;
- чи був підозрюваний тверезий чи перебував у стані алкогольного сп'яніння;
- з якого приводу, де, коли і з ким уживав спиртні напої;
- чи мав при собі зброю або які-небудь предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, якщо так, то які саме, де і коли їх придбав чи виготовив;
- чи чинив опір особам, що намагалися припинити його хуліганські дії, якщо так, то кому саме і в якій формі;
- яку шкоду, на його думку, він заподіяв своїми діями;
- його ставлення до своїх дій, їхня оцінка;
- чи вчинив він раніше які-небудь правопорушення або злочини, до якого виду відповідальності притягався;
- обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність: чи кається у вчиненому; як оцінює скоєний злочин; в якому стані знаходився, чи перебував у стані сп'яніння; чи мав при собі зброю; чи чинив опір представникам влади і громадськості [5, с. 112].

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії в 47% випадків проводився одночасний допит раніше допитаних осіб. Дослідження судово-слідчої практики дало підстави зробити висновок щодо кількості учасників, задіяних у проведенні одночасного допиту: а) два допитуваних – 94%; б) три – 5%; в) чотири і більше – 1%. Аналіз анкетування респондентів вказує на найбільшу ефективність цієї СРД між двома особами – 98%.

Стосовно її учасників визначено, що між потерпілим і неповнолітнім підозрюваним проводилось 51% дій; між неповнолітнім підозрюваним та свідком – 27%; між підозрюваними – 14%; потерпілим і свідком – 6%; свідками – 1%; потерпілими – 1%.

Мета, для досягнення якої проводилася процесуальна дія, полягає в наступному: 1) з'ясування причин суперечностей у показаннях допитаних та їх усунення – 67%; 2) викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань – 56%; 3) посилення позиції сумнівних учасників допиту, які надали правдиві показання – 47%; 4) додаткової перевірки й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних – 23%.

Обов'язково необхідно здійснювати всі можливі організаційно-підготовчі заходи до проведення одночасного допиту. Встановлено, що їх здійснення забезпечує найбільшу ефективність проведення СРД. Серед них важливе значення займає вивчення особи неповнолітнього, а також збір оперативної інформації щодо нього.

Найбільш ефективними тактичними прийомами одночасного допиту є: 1) використання рефлексії неповнолітнього; 2) втягнення допитуваних у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для провадження; 3) використання конфліктів і протиріч у групі неповнолітніх хуліганів; 4) деталізація показань учасників одночасного допиту; 5) пред'явлення доказів з метою активізації пам'яті допитуваних осіб.

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що до початкових слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, необхідно віднести огляд місця події, освідчування, допит потерпілих та свідків, а також одночасний допит раніше допитаних осіб. Вірно обрана тактика цих слідчих (розшукових) дій дає можливість ефективно збирати доказову інформацію, що буде мати значення на подальшому етапі розслідування.

Список використаних джерел:

1. Власов В.П. Расследование хулиганства / В.П. Власов // Вопросы борьбы с преступностью. – Выпуск 5. – Москва. – 1967. – С. 116–131.
2. Войченко В.В. Судово-медична експертиза живих осіб та трупів у кримінальних справах : [навчально-практичний посібник] / В.В. Войченко, М.Д. Мішалов, К.М. Пантелєєв, А.Г. Шиян. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 296 с.
3. Голунский С.А. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : [учебник для юристов] / С.А. Голунский. – М. : Юрид. Изд-во НКЮ СССР, 1939. – С. 165.
4. Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства : [монографія] / Микола Миколайович Єфімов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – 212 с.
5. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : [навчально-практичний посібник] / М.М. Єфімов. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 158 с.
6. Крикунов А.О. Расследование хулиганства: [лекція] / А.О. Крикунов. – Киев : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. – 44 с.
7. Криміналістика : [підручник для студ. юрид. ВНЗ] / [кол. авт. Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.] / за ред. В.Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 252.
8. Криминалистика : [учебник] / под ред. А.Н. Васильева. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – С. 253.
9. Николайчик Н.И. Методика расследования хулиганства : [лекция] / Н.И. Николайчик. – Минск, 1985. – 28 с.
10. Осмотр места происшествия: Справочник следователя / рук. авт. кол. А.А. Леви. – М.: Юрид. лит., 1979. – С. 165.
11. Салтевский М.В. Тактические основы организации и производства следственных действий и получение информации от вещей. Специализированный курс криминалистики : [учебник] / М.В. Салтевский : отв. ред. М.В. Салтевский. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. – С. 236–237.
12. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.О. Сафронов. – Київ, 1999. – 20 с.
13. Хилобок М.П. Следственный осмотр. Криминалистика : [учебник] / М.П. Хилобок ; под ред. Б.А. Викторова и Р.С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1976. – С. 251.
14. Якимов И.Н. Криминалистика. Уголовная тактика : [практическое пособие] / И.Н. Якимов. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : НКВД РСФСР, 1929. – С. 79.